

زعفران در دوران حاکمیت جمهوری اسلامی

م. م. (آینده)

ایران بزرگترین تولید کننده زعفران در جهان است که سهم عمده ای از تولید جهانی را به خود اختصاص داده است. این سهم بسته به وضعیت کشت و تولید در ایران و در نتیجه ازسالی به سال دیگر فرق می کند، ولی به طور کلی 85 تا 95 درصد تولید جهانی زعفران متعلق به ایران است.

▲ سطح کشت و تولید: اگرچه متأسفانه آمار کامل و جامع و دقیقی از سطح کشت و تولید زعفران در دستگاههای متولی امر در دست نیست، اما بعد از انقلاب 57، بنا به آمار موجود و در دسترس، سطح کشت و مقدار تولید این محصول در خراسان به شرح زیر بوده است: در سال 1363، 18/5 تن تولید در سطح 5530 هکتار. سال 1368 سطح زیرکشت به 11951 هکتار با تولید حدود 57 تن می رسد. سال 1375 سطح زیرکشت 23000 هکتار با تولید 109 تن و سال 1378 سطح کشت با عبور از مرز 30000 هکتار، به 35832 هکتار با حدود 169 تن تولید می رسد. تنها یک سال بعد یعنی در سال 1379، 43408 هکتار به کشت زعفران اختصاص می یابد، ولی 123 تن زعفران برداشت می شود. سپس در سال 1382 از 53180 هکتار سطح کشت، حدود 223 تن زعفران به دست می آید.¹ یعنی سطح کشت، در طول 20 سال با رشدی بسیار سریع، به حدود 10 برابر رسید.

▲ مناطق کشت زعفران: اگرچه زعفران در چند استان کشور کشت می شود، اما سطوح عمده کشت در دو استان خراسان رضوی (در حدود 70 درصد کل سطح کشت) و خراسان جنوبی (در حدود 30 درصد کل سطح کشت) قرار دارد و مقدار سطح کشت و تولید در دیگر مناطق کشور در مقایسه با دو استان یاد شده، قابل اعتنا نیستند. در استان خراسان رضوی، شهرستان "تربت حیدریه" عمده ترین منطقه کشت به شمار می آید و "زاوه"، "گناباد"، "بجستان"، "مه ولات"، "کاشمر"، "برداسکن" و "خلیل آباد" سایر مناطقی است که در آن ها زعفران کشت می شود.²

در استان خراسان جنوبی، شهرستان "قاین" عمده ترین منطقه کشت محسوب می شود که خاستگاه اصلی تولید زعفران در ایران شناخته می شود.³ ده ها هزار خانوار و صدها هزار نفر به این کشت اشتغال دارند. بنا به تخمینی حدود 80 هزار خانوار⁴ و براساس برآوردی دیگر، بیشتر از یکصد هزار خانوار⁵ و جمعیتی در حدود 600 هزار نفر در سطح دو استان یاد شده در زمینه تولید و فرآوری زعفران اشتغال دارند.⁶

▲ عملکرد تولید زعفران: در سال 1363 تولید زعفران 18/5 تن و عملکرد آن 3/3 کیلوگرم در هکتار بود که در سال 1370 تولید زعفران به حدود 93/15 تن و عملکرد آن به 5/14 کیلوگرم در هکتار رسید. سپس روند افزایش سطح کشت و تولید ادامه یافت. مقدار تولید بیشتر شد به طوری که در سال 1382 به 228 تن و در سال 1384 به مرز 240 تن رسید.⁷ اما عملکرد (یعنی مقدار محصولی که از یک هکتار زمین به دست می آید) کاهش یافت به طوری که در سال 1382 به 4/19 کیلوگرم در هکتار رسید و سال 1383، وضع عملکرد بدتر هم شد و به 3/91 کیلوگرم در هکتار رسید. یعنی در واقع در اغلب سال ها، افزایش تولید از طریق افزایش عملکرد حاصل نشد، بلکه در نتیجه افزایش سطح کشت به دست آمد. این در حالی بود که کشور ایتالیا در سال 2006 با 29 هکتار سطح زیرکشت و تولید 240 کیلوگرم زعفران، توانست به عملکردی معادل 8/4 کیلوگرم در هکتار دست یابد و بالاترین عملکرد را در دنیا به خود اختصاص دهد. در حالی که ایران در میان هفت کشور تولید کننده زعفران در دنیا، علیرغم داشتن بالاترین سطح کشت، رتبه پنجم را در عملکرد تولید داشته و پس از کشورهای ایتالیا، اسپانیا، یونان و جمهوری آذربایجان قرار داشته است.⁸ وضعیت عملکرد تولید زعفران به عملکرد وزارت جهاد کشاورزی رژیم مربوط است که دستگاه متولی امر کشاورزی است، ولی در حقیقت هیچ اقدامی در جهت ارتقای سطح مسایل فنی در کشت مزبور انجام نمی دهد.

▲ ویژگی های کشت زعفران: دکتر عبدالله ملا فیلابی، عضو پژوهشکده صنایع غذایی خراسان رضوی، در مورد کشت زعفران می گوید: "یک هکتار زمین زعفران در طول یک سال حدود 270 نفر روز، کار نیرو لازم دارد و به همین دلیل تولید این محصول، منبع مناسبی جهت ایجاد کار در روستاها است... کار در مزارع زعفران سنگین نبوده و به همین دلیل زنان می توانند در کار تولید زعفران بیشتر سهمیم باشند... ذخیره، حمل و نقل و انتقال زعفران (به نسبت برخی محصولات) آسان است، ماشین آلات سنگین و تکنولوژی پیچیده نیاز ندارد و تحت شرایط مساعد و به خصوص در مناطق کم آب، عواید آن در کشورهای هم چون افغانستان از سایر گیاهان حتی کشت تریاک بیشتر است."⁹

▲ مشکلات تولید زعفران: دکتر ملا فیلابی مهمترین مشکلات کشت و تولید زعفران را بدین شرح برمی شمارد: 1- نبود آب کافی در زمان اولین آبیاری 2- نبود آگاهی و دانش کافی در تولید، پروسس و بازاریابی زعفران 3- نبود امکانات و وسایل لازم جهت جمع آوری، پروسس و بسته بندی زعفران 4- نبود موجودی مقدار کافی پیاز زعفران جهت تکثیر و توسعه کشت زعفران و بالا بودن قیمت پیاز زعفران و عدم توانایی کشاورزان برای تکثیر پیاز و توسعه کشت زعفران.⁹

البته به عقیده نگارنده، چند مورد مهم دیگر در مبحث مشکلات وجود دارد که باید به موارد بیان شده اضافه گردد: 1- نبود مرکز پژوهشی ویژه زعفران 2- نبود و یا کمبود انواع کودهای شیمیایی مورد نیاز 3- کاهش تولید ناشی از بروز آفات و بیماری ها 4- بیمه زعفران 5- کمبود کارگر در فصل برداشت 6- هزینه های بالای حمل و نقل به علت نبود جاده های مناسب روستایی و تعداد ناکافی وسایل نقلیه 7- سرقت محصول 8- نبود تشکل های صنفی متعلق به کشاورزان واقعی.

▲ نبود آب کافی: نبود آب کافی در زمان اولین آبیاری، مشکل بسیار مهمی است که علیرغم ضربات جبران ناپذیری که بر مزارع زعفران وارد می آورد و تولید را به شدت کاهش می دهد، مورد بی اعتنایی و بی توجهی دستگاههای مسئول رژیم فاسد ایران قرار دارد. چنان که به طور نمونه، 1000 هکتار از مزارع زعفران گناباد در شرایط بحرانی ناشی از خشکسالی و نبود آب قرار داشته ولی هیچ اقدامی در جهت رفع مشکل انجام نشد: "خشکسالی های پی در پی گناباد... ضربات جبران ناپذیری را بر پیکره کشاورزی و باغداری منطقه وارد کرده است. بی آبی و کم آبی علاوه بر مشکل تشنگی مزارع و باغها، موجب بروز و ظهور آفات و امراض شده است. به طوری که تنها محصول درآمد زا و کم آب این منطقه یعنی همان طلای سرخ، در معرض انقراض قرار گرفته و پیاز زعفران به دلایل مختلف در حال نیستی و نابودی است." یک کشاورز زعفران کار در اینباره گفت: "با توجه به این که فصل آبیاری مزارع زعفران [یک نوبت برای برداشت در اواخر مهر تا اوایل آبان و یک نوبت هم بعد از برداشت، که برداشت از اواخر آبان شروع می شود و حدوداً 40 روز به طول می انجامد] آغاز شده است، هنوز تکلیف کشاورزان و وضعیت آبیاری مزارع آن ها مشخص نشده است. حمل آب با استفاده از تانکر و بدون کمک دولت بسیار گران تمام می شود و با این وضعیت باید برای برداشت زعفران، هزینه ای بیشتر از درآمد آن بپردازیم

... آبیاری دیر هنگام زعفران نیز باعث از بین رفتن پیاز آن می شود و عملکرد تولید را به شدت کاهش می دهد. "کشاورز دیگری گفت: "با توجه به کمبود شدید آب، نمی توانیم از کودهای آلی و حیوانی برای تقویت پیاز زعفران استفاده کنیم، چون باعث از بین رفتن پیاز آن ها می شود. به همین دلیل زعفران در مناطق کوهپایه ای گناباد عملاً در حال نابودی است." نیز کشاورز دیگری: "کشاورزان با وضعیت موجود [مشکل بی آبی] که برداشت محصول به پایین ترین حد ممکن رسیده و هزینه دستمزد کارگر برای جمع آوری و جدا کردن ریشه گل بیشتر از [سود حاصل از فروش] محصول تولید شده می شود، به ناچار زمین های زعفران را رها کرده اند که این امر باعث می شود در دراز مدت به کلی محصول زعفران منطقه از بین برود."

مدیر جهاد کشاورزی گناباد نیز با تأیید مشکلات زعفران کاران منطقه گفته: "تا کنون منابعی برای تأمین آب مورد نیاز مزارع زعفران تعریف نشده است ... از مجموع 3500 هکتار مزارع زعفران (منطقه)، حدود یک هزار هکتار در شرایط بحران بی آبی قرار دارد که باید تا نزول بارندگی های پاییزی و برای سله شکنی و شروع رشد پیاز زعفران، با تانکر آب رسانی شود. برای آبیاری حد اقل یک نوبت مزارع زعفران، به 25 تانکر آب رسان به مدت دو ماه با هزینه ای بالغ بر یک میلیارد ریال اعتبار نیاز داریم."¹⁰

البته مشکل بی آبی و کم آبی مزارع زعفران صرفاً مختص منطقه گناباد نیست و در مناطق زعفران کاری عمومیت دارد. از جمله، مهمترین منطقه کشت زعفران در خراسان جنوبی یعنی قاینات نیز با این مشکل روبه رو بوده است. ولی علیرغم مشکل موجود، دستگاه های مسئول مربوطه هیچ اقدامی در جهت رفع مشکل نکرده اند به طوری که حتی مدیر جهاد کشاورزی شهرستان قاین بیان داشته: "ستاد حوادث هیچ اعتباری برای آب رسانی به مزارع زعفران قاین پرداخت نکرده است. این در حالی است که شهرستان قاین دارای 5868 هکتار زمین های زعفران کاری است.¹¹ تأسف آور است که رژیم پلید جمهوری اسلامی از انجام وظایف بدیهی خود در قبال مردم و از جمله در این مورد، پرداخت مبالغ مختصر برای نجات کشاورزی و کشاورزان خودداری می کند؛ اما سالانه میلیاردها دلار از درآمد کشور را صرف پروژه های نظامی و امنیتی و حذف مخالفین می نماید، به گروه های تروریست و آدمکش کمک می کند، پروژه های مختلفی را در برخی از کشورهای تحت سلطه رژیم های دیکتاتوری اجرا می نماید و ...

▲ **نبود مقدار کافی پیاز زعفران جهت تکثیر و توسعه کشت یا بازسازی مزارع:** در سال های اولیه پس از انقلاب 57، زعفران به شدت مورد بی توجهی و بی مهری بود. زعفران یک محصول لوکس به شمار می رفت و متولیان کشاورزی کشور نسبت به آن برخورد مناسب و درستی نداشتند؛ و در شرایطی که کشت زعفران و زعفران کاران، به حال خود رها شده بودند، پیازهای زعفران از ایران به کشورهای دیگر قاچاق شد و این قاچاق تا سالها ادامه داشت و پس از گزارش های فراوانی که در این باره منتشر شد، گمرک های کشور اجازه صدور پیاز زعفران را به صورت محدود صادر کردند که "اجازه محدود" بعدها تبدیل به محموله های چند تنی شد و این پیازها به افغانستان، چین، هندوستان و پاکستان رفت. پس از آن که سال ها قاچاق و صادرات پیاز زعفران ادامه داشت، مسئولین دست اندرکار به این نتیجه رسیدند که خروج پیاز زعفران به معنای تخلیه ژنتیکی این گیاه ارزشمند است و پس از آن صادرات پیاز زعفران ممنوع اعلام شد.¹²

در نتیجه اقدامات گفته شده، در تولید زعفران رقبای جدیدی پا به صحنه گذاشتند و در ضمن به ذخایر ژنتیکی این گیاه در داخل لطمه فراوانی وارد آمد و در عین حال، هنگامی که بازسازی مزارع و افزایش سطح کشت این محصول مد نظر بود، پیاز به مقدار کافی موجود نبود که در نتیجه، این امر به افزایش قیمت پیاز زعفران انجامید و مشکل مهم دیگری بر مشکلات قبلی کشاورزان افزود. به طوری که قیمت پیاز زعفران که قبل از وقوع سرمازدگی در سال 1386، 1500 ریال در هر کیلوگرم بود بعد از وقوع سرمازدگی به 6000 ریال در هر کیلوگرم رسید. به گفته کشاورزان، اگر کشاورزی بخواهد برای کشت زمین خود بذر تهیه کند، چون سرمایه ای ندارد، مجبور است که در همان ابتدا با بدهی های زیادی مواجه شود و به دلیل آن که از زمان کاشت پیاز تا موقع باروری و برداشت، بین دو تا سه سال طول می کشد، او نمی تواند طی این مدت کاری بکند و فقط باید صبر کند.

▲ **نبود و یا کمبود کودهای شیمیایی مورد نیاز:** که به کاهش عملکرد و کل تولید می انجامد و در ضمن گیاه به علت عدم رشد مناسب، آسیب پذیر می گردد. به علت عدم عرضه مناسب و کافی کودهای مورد نیاز و نبود یا کمبود آن ها، بازار سیاه کود که توسط عوامل حکومتی هدایت و رهبری می شود، به وجود می آید. با توجه به بنیه مالی ضعیف اغلب کشاورزان زعفران کار، تهیه کود به قیمت های گزاف از بازار سیاه، برای آنان امکان پذیر نیست و در نتیجه به کشت کشاورزان و درآمد آنان لطمه فراوانی وارد می آید. کاش رژیم خونخوار قدری از پولی را که صرف خرید تجهیزات نظامی، امنیتی و ... کرده و می کند؛ به صورت نهاده های کشاورزی و با قیمت مناسب در اختیار کشاورزان می گذاشت.

▲ **بیمه زعفران:** بیمه محصول زعفران که از سوی دستگاه مربوطه صورت می گیرد، سودی به حال کشاورز ندارد و فقط به نفع دستگاه بیمه کننده است. کشاورزان محصول زعفران را در مقابل خطرات خشکسالی، سرما زدگی، سیل و سرقت بیمه می کنند؛ به امید آن که در صورت بروز خسارت، دستگاه بیمه کننده به تعهدات خود عمل نموده و حداقل بخشی از آسیب وارده را جبران کند. اما چنین اتفاقی نمی افتد و بنا به گفته کشاورزان: "بیمه فقط به فکر خودش است و وقتی کارشناسان برای بررسی خسارت به این جا می آیند، اولاً تا بتوانند آن را از گردن خود رد می کنند و افت می زنند، بعد هم اگر خیلی دلشان بسوزد، تنها دو درصد از کل خسارات را تقبل می کنند."¹³

متأسفانه رژیم هیچ گونه حمایتی از زعفران کاران نمی کند. هم در این مورد، یک پژوهشگر زعفران - به نام محمد مجتبابی - گفته: "اگر استراتژی حمایتی به دنبال ارتقای صنعت زعفران ایران بود، باید سیستم حمایتی، اولویت اول را روی بخش تولید برنامه ریزی و متمرکز می کرد. حمایت از تولید زعفران با حمایت مادی و معنوی، حمایت حقوقی از تشکیل تشکل های زعفران کاران واقعی، برگزاری برنامه های آموزشی، اعزام زعفران کاران به کشورهای رقیب به منظور ارتقای آگاهی از امکانات و برنامه های رقبای جهانی زعفران کاران، اعزام به بازارهای هدف به منظور آشنایی با فرهنگ عامه بازارهای هدف، ارتقای دید و بینش از بازارهای جهانی، نیازسنجی و تعیین استانداردها، اعطای بورسیه های تحصیلی در رشته های زراعت و روی آوری به فن آوری اطلاعات و تجارت الکترونیک به اعضای تشکل های زعفران کاران، میسر می شود. پروسه تولید تا صادرات زعفران یک صنعت است و با دید کلان صنعتی باید به آن نگرینست و تمام ساز و کار یک صنعت را برای آن فراهم کرد."¹²

▲ **بازرگانی زعفران:** تجارت زعفران ایران در کنترل و انحصار مافیای زعفران است و سود کلان موجود در این کالای گرانبها، به جیب معدودی تاجر در درون پیکر رژیم و مقامات و مسئولین مربوطه در دستگاه ها و نهادهای حکومتی می رود و کشاورزان به کلی از سود واقعی دسترنج خویش بی بهره اند. مهم ترین و اصلی ترین باند مافیایی - به طور کلی خشکبار ایران- را خانواده عسکروالادی مسلمان ریاست و هدایت می کنند. از جمله اسدالله عسکروالادی که علاوه بر حضور در دستجات سیاسی موسوم به جناح راست حکومت و

تصدی عناوینی چند؛ کنترل بسیاری از هیأت‌ها و مؤسسات اقتصادی و تجاری کشور را در دست دارد و از جمله اختاپوس های اقتصادی ایران است. از موارد حضور او در نهادهای تجاری، می‌توان به: عضو هیأت نمایندگان اتاق بازرگانی ایران، عضو برد مرکزی شورای جهانی خشکبار، ریاست کنفدراسیون صادرات ایران، ریاست اتاق مشترک بازرگانی ایران و روسیه، ریاست اتاق مشترک بازرگانی ایران و چین، ریاست اتاق مشترک بازرگانی ایران و استرالیا، نایب رییس اتاق مشترک بازرگانی ایران و کانادا، نایب رییس اتاق مشترک بازرگانی ایران و مصر، نایب رییس اتاق مشترک بازرگانی ایران و عربستان سعودی، اشاره کرد. وی مالک شرکت های متعددی است و بخش عمده ای از فعالیت های اقتصادی را تحت پوشش مؤسسات خیریه انجام می‌دهد که از مزایای بیشماری از جمله معافیت های مالیاتی و ... برخوردار بوده و محمل مناسبی برای پول شویی است. یکی از شرکت های مرئی نامبرده "شرکت صادراتی حساس" می‌باشد که دو شعبه در لندن و دبی دارد. فعالیت آن از سال 1336 و در حجم کم آغاز شده ولی بعد از انقلاب 57 و قرار گرفتن خانواده عسگراولادی در رده های بالای امور اقتصادی و سیاسی رژیم فاسد جمهوری اسلامی، فعالیت آن [و در مجموع فعالیت های غارتگرانه اقتصادی این خانواده] در سطحی افسانه ای دنبال شده است. به طوری که ارزش صادرات فقط شرکت حساس، در سال 1384 مبلغ 38 میلیون دلار بوده است.¹⁴ اینان با سواستفاده از موقعیت خود و هم پیمانان و عوامل متعدد پر نفوذ در رده های مختلف نهادها و دستگاه های حکومتی، تمامی مراحل یک فعالیت تجاری مانند زعفران را تحت کنترل و در اختیار دارند. از جمله، قیمت ها در بازار و تغییرات قیمت با نظر آنان تعیین می‌شود و هیچ تاجر و صادر کننده ای بدون هماهنگی و پیروی از مافیای زعفران در بازار دوام نمی‌آورد.

ذکر خاطره ای در این جا بی‌مناسبت نیست. مدت زمانی پیش، در خراسان با شخصی آشنا شدم. روزی او برایم تعریف کرد که: "وقتی، تصمیم گرفتم کالایی را [از گروه خشکبار] از خراسان به امارات متحده عربی [دبی] صادر کنم. [بعدها متوجه شدم] کوتاه زمانی پس از آن که در تدارک امور برآمدم، عوامل عسگراولادی در منطقه متوجه شدند و مراتب را به پدرخوانده اطلاع دادند. من کار تهیه و بسته بندی کالا و امور گمرکی و ... را به پایان بردم و کالا را به دبی فرستادم. اما غافل از آن که قبل از رسیدن محموله صادراتی ام به آن جا، از قیمت کالا در بازار دبی کاسته بودند. به طوری که در هر صورت، به جای سود، زیانی متوجه من می‌شد، که شد. این خاطره تلخ درس عبرتی برای من شد و دانستم که مافیای خشکبار نمی‌گذارد هیچ "غیر خودی" در این زمینه فعالیت داشته باشد."

ارزش ناخالص زعفران را فقط در استان خراسان رضوی، 300 میلیارد تومان برآورد کرده اند.¹⁵ با توجه به این که در حدود 70 درصد زعفران تولیدی کشور به استان خراسان رضوی تعلق دارد، در نتیجه، کل ارزش ناخالص زعفران تولیدی کشور را می‌توان در حدود 430 میلیارد تومان برآورد کرد. ولی افسوس که از این ثروت عظیم تولید شده به وسیله کشاورزان زحمتکش، هرگز سهم درخور و شایسته ای به آنان نرسیده است. باند های مافیایی، زعفران تولیدی را به قیمت بسیار پایین از کشاورزان می‌خرند و حداکثر سود را از آن به دست می‌آورند. حتی هنگامی که بهای زعفران به صورت جهشی به بیش از 4 میلیون تومان در هر کیلوگرم رسید، کشاورز از این افزایش قیمت نصیبی نبرد. علاوه بر آن، افزایش قیمت محصول؛ همواره به افزایش قیمت نهاده های تولید مانند بذر و کود، افزایش نرخ دستمزدها و خدمات حمل و نقل و ... انجامیده است که به سود کشاورز نیست. عملاً همواره سود افزایش قیمت از آن دلالتان و مافیای زعفران بوده است.

در مورد عدم برخورداری کشاورزان از سود واقعی حاصل از دسترنج خود، حتی در رسانه های رژیم هم مطالبی منعکس شده است: "شما بروید تمام منطقه قائنات، تربت حیدریه، بیرجند و جاهایی که زعفران کاشته می‌شود از کشاورزان بپرسید که آقای کشاورز آیا شما توانسته اید یک مثقال زعفران را 2 هزار تومان بفروشید؟ یقین بدانید که نفروخته اند. این زعفران مثقالی 11 هزار تومان فقط گیر دلال ها و واسطه ها می‌آید. تولید کننده زعفران از این مثقالی 11 هزار تومان هیچ نفعی نبرده است."³

در مناطق زعفران کاری، کشاورزان محصول خود را به تاجر خرده پای محلی می‌فروشند و آن ها نیز محصول را به تاجر رده های میانی و ... و در اغلب اوقات، زعفران تولیدی در فاصله کشاورز تا رسیدن به شبکه های توزیع مویرگی داخل، 4-3 مرتبه خرید و فروش و به اصطلاح دست به دست می‌شود و در هر مرحله مقداری به قیمت آن اضافه می‌شود. معمولاً خریداران زعفران، قیمت زعفران را در زمان برداشت محصول در سطح پایینی نگاه می‌دارند و پس از آن که زعفران را به نرخ های نازلی از کشاورز خریدند و محصول از دست کشاورز خارج شد، اقدام به افزایش قیمت آن می‌کنند. متأسفانه، بسیاری از کشاورزان به علت شرایط نامساعد زندگی و دشواری های مالی؛ یا قبل از فصل برداشت از تاجر مبالغی را [البته با مقداری بهره] دریافت کرده و در قبال آن متعهد شده اند که محصول را به آن ها بفروشند و یا باز از روی نداری، ناچارند محصول را بلافاصله پس از برداشت و یا در مدت زمان کوتاهی، به دلالتان بفروشند.

علیرغم آن که تاجر زعفران انواع و اقسام تشکل های مربوط به خود را دارند، اما متأسفانه کشاورزان از داشتن هرگونه تشکل واقعی متعلق به خود محرومند و نمی‌توانند در مقابل بی‌عدالتی هایی که بر آن ها روا می‌دارند، از خود دفاع کنند. آن ها در مقابل بهره کشی های تاجر و باند های مافیایی بی‌دفاعند. در مطبوعات خود رژیم نیز اشاره ای به این امر می‌بینیم: "... این شرکت هایی که شما می‌بینید با نام و نشان های خاص دارند فعالیت می‌کنند، این ها تولید کننده زعفران نیستند. این ها در بسته بندی و خرید و فروش زعفران نقش دارند. در واقع این شرکت های متعدد زعفران که خیلی هم تبلیغ می‌کنند، جایزه می‌دهند و ... همان سلف خراهای قدیم هستند، سلف خراهای مدرن هستند، بله از نوع پیشرفته اش ... به تعاونی کشاورزان زعفران کار کمتر توجه شده است. قائنات منطقه به شدت محرومی است. کشاورز منطقه محروم نمی‌تواند تعاونی فعال داشته باشد. در چند سال گذشته خشکسالی وحشتناکی در جنوب خراسان داشتیم. در این سال های خشکسالی حتی چند تانکر آب به کشاورزان زعفران کار داده نشد تا پیاز زعفرانشان را نجات بدهند. حالا شما بحث تعاونی زعفران کاران را دارید می‌کنید. آیا مافیای زعفران در ایران داریم؟ ... بله، افرادش هم مشخص هستند."³

وزیر جهاد کشاورزی نیز، بر وجود مافیای زعفران صحنه می‌گذارد: "با این که عمده زعفران جهان در ایران تهیه می‌شود، اما به علت وجود مافیای زعفران، سود کمتری به کشاورزان می‌رسد."¹⁶ یک کشاورز و فروشنده زعفران در تربت حیدریه نیز می‌گوید: "سود اصلی نصیب صادرکنندگان مشهد و تهران می‌شود و چون در تربت حیدریه هیچ مرکز و تشکل متولی سامان دادن به تولید، فروش و یا بازاریابی آن نیست، به جز یکی دو مورد، صادرکننده ای در شهرستان نداریم و اکثر کشاورزان محصولشان را به شکل سنتی به خریداران شهر می‌فروشند."¹³

برخی کارشناسان اقتصادی و فعالان بازار زعفران طی سال های پیشین خواستار ایجاد مرکزی برای تنظیم بازار زعفران و بازار سنجی و بازاریابی مناسب در سایر کشورها شده بودند و تعدادی نیز بورس کالای ایران را جایگاه مناسبی عنوان کرده بودند که با استقبال مدیران بورس هم مواجه شد، اما به دلیل آن چه که سهل انگاری کارگزاران کشاورزی و عدم حمایت دولت اعلام شد، اقدام خاصی صورت نگرفت.¹⁷

دراقدامی دیگر، دولت طرح خرید تضمینی زعفران را به موقع اجرا گذاشت. چنین عنوان شده بود که با اجرای این طرح واسطه‌های زعفران حذف خواهند شد. اما به دلایل مختلف و از آن جمله این که بر روی طرح کار کارشناسی لازم صورت نگرفته بود و از آن مهمتر اراده واقعی نیز برای سامان دهی به بازار زعفران وجود نداشت، این اقدام نیز شکست خورد. شرایط به گونه ای بود که حتی فروشندگان خود بیان داشتند که: "ما به عنوان واسطه ضرری نخواهیم کرد و این کشاورزان هستند که متضرر می شوند... زیرا عدم خرید کمتر از یک کیلوگرم زعفران موجب شده جمع زیادی از کشاورزان خرده مالک از این طرح بهره مند نشوند. مدیر جهاد کشاورزی "سرایان" نیز گفت: هجوم دلالان به این شهرستان برای خرید زعفران از کشاورزان مشکل ساز شده و اگر مسئولین خرید تضمینی زعفران را به صورت دسته انجام دهند و بعد آن را به سرگل تبدیل کنند، این مشکل رفع خواهد شد. با توجه به این که هر کیلوگرم زعفران، دست کم 700 گرم سرگل دارد، تجار باید هر دسته زعفران را 11 هزار ریال از کشاورزان خریداری کنند، اما آن را به قیمت 9 هزار ریال می خرند و این امر موجب می شود که سود فروش زعفران به جای اینکه به کشاورز برسد، نصیب دلالان می شود.¹⁸

▲ **صادرات زعفران:** بنا به گفته رییس صندوق توسعه صادرات ایران، در حدود 75 درصد از زعفران تولید شده صادر می شود.⁶ میزان صادرات زعفران طی برنامه اول توسعه از لحاظ مقدار و ارزش روند افزایشی داشته اما طی برنامه دوم توسعه با کاهش شدیدی همراه بوده و در اواخر اجرای برنامه دوم و در طول برنامه سوم توسعه، افزایش یافته و روند صعودی به خود گرفت. به طوری که طبق آمار سالنامه بازرگانی گمرک ایران در سال 1382، در حدود 147/5 تن زعفران به ارزش تقریبی 71 میلیون دلار از کشور صادر شده است.⁴ اما پس از آن صادرات زعفران کاهش شدیدی داشت که میزان آن را حتی تا 50 درصد نیز برآورد کردند.¹⁹ کار به جایی رسید که به گفته رییس صندوق توسعه صادرات زعفران، جهش قیمت زعفران در سال 1386، باعث کاهش 77 درصدی صادرات زعفران در آن سال شد.²¹ صادرات زعفران در سال 1387، بنا به اظهار گمرک، از نظر وزنی نسبت به سال 1386، 9 درصد کاهش داشت. در سال 87، 69 تن زعفران به ارزش 91 میلیون و 635 هزار دلار صادر شد. در سال 87 خریداران خارجی زعفران ایران به ترتیب اهمیت، کشورهای اسپانیا، امارات متحده عربی، ایتالیا، عربستان سعودی، فرانسه، هند و ژاپن بودند که اسپانیا مقصد 36 درصد زعفران های صادراتی به ارزش 33 میلیون و 278 هزار دلار بود.²¹

علیرغم آن که مقدار تولید دیگر کشورهای تولید کننده زعفران قابل مقایسه با تولید کشور ما نیست اما، بازارهای فروش زعفران دنیا را اسپانیا، چین و چند کشور دیگر رهبری می کنند. علاوه بر آن قیمت زعفران صادراتی ایران نیز تأسف باراست. زیرا در زمانی که قیمت زعفران کشور ما 450 دلار در هر کیلوگرم بوده است (قبل از جهش قیمت زعفران)، قیمت زعفران تولیدی کشور هند 700 دلار در هر کیلوگرم و قیمت زعفران تولید کشور اسپانیا 1400 دلار در هر کیلوگرم بوده است. متأسفانه قسمت عمده زعفران ایران به صورت فله صادر می شود و پس از بسته بندی دوباره از سوی آن کشورها، دیگر بار صادر می شود. اسپانیا، فرانسه، ایتالیا و امارات متحده عربی، عمده کشورهای هستند که زعفران را به صورت فله از ایران خریداری می کنند و پس از بسته بندی مجدد، دوباره صادر می کنند. حتی عمده زعفران که به امارات متحده عربی صادر شده نیز، در نهایت سر از کشور اسپانیا درآورده است.⁸

وضعیت نامناسب صادرات زعفران ایران، نتیجه فعالیت های مافیای زعفران است. توجه به منافع کوتاه مدت و کسب حداکثر سود و عدم توجه به منافع ملی (که جزء خصایص سرمایه داری سنتی کثیف موجود در رژیم فاسد جمهوری اسلامی است) بدان انجامیده که در طول تمام سال های پس از انقلاب 57، کشاورز زعفران تولیدی را با کمترین قیمت ها از دست بدهد، باندهای مافیایی زعفران را در شرایط سنتی و به صورت نامطلوب و با حداقل قیمت فرآوری کرده و به صورت فله (عموماً در کیسه های 10 کیلوگرمی) صادر کرده و هرگز هیچ اقدامی در جهت ارتقاء و بهبود شرایط تولید، فرآوری و تجارت داخلی و خارجی آن صورت نگرفته است. هرگز نگذاشته اند که کشاورزان تشکیلی برای خودشان داشته باشند و لاقول، بخشی از تجارت داخلی و خارجی محصول تولیدی را، خود انجام دهند. با آن که سطح کشت به حدود 10 برابر در سال های اولیه بعد از انقلاب رسیده اما هیچ اراده ای برای حل مشکلات وجود ندارد و منافع باندهای مافیایی ایجاب می کند که تغییری در شرایط موجود صورت نگیرد. در چنین شرایطی است که امکان هرگونه اقدامی برای کسب سود بیشتر وجود دارد. با آن که تقلب را یکی از مهمترین عوامل ضربه خوردن بازار زعفران می دانند و در عین حال مصرف زعفران تقلبی موجب وارد آمدن زیان به سلامتی مردم می باشد، برخی تجار و صادرکنندگان، برای کسب سود بیشتر به انواع تقلب دست می یازند. اما هیچ ارگان حکومتی از آن جلوگیری نمی نماید. به گفته یکی از فعالین بازار، با افزایش قیمت زعفران، میزان تقلب در بازار زعفران نیز افزایش شدیدی پیدا کرده است. صادرکننده ای نیز می گوید: "اکثر زعفران های تقلبی در بازارهای دوزخ دسترس به فروش می رسند، چرا که مردم آشنایی چندانی با زعفران اصل ندارند... واسطه ها با خرید و احتکار زعفران و با استفاده از ترفندهایی همچون زدن شکر، نمک، آب نمک، پارافین یا نشاسته به زعفران، خیس کردن و گذاشتن زعفران در یخچال یا گذاشتن سنگ آسیاب شده در محصول بسته بندی شده، سودهای کلانی به دست می آورند."²²

انحصار مافیای زعفران به گونه ای است که حتی برخی صادرکنندگان نیز بدان اعتراض دارند. از جمله علی حسینی عضو هیأت مؤسس اتحادیه صادرکنندگان زعفران می گوید: "یک صادرکننده [مستقل] در بازارهای هدف تک و تنهاست... سازمان توسعه تجارت شاید به عنوان حامی صادرات و صادرکننده باشد، اما اگر هم امکاناتی دارد، شاید در اختیار گروهی خاص باشد که ما از آن بی خبریم."⁶ در واقع کلیه دستگاهها و امکانات حکومتی در خدمت و تحت اختیار مافیا می باشد.

▲ **سهم کشاورزان از ثروت تولید شده:** طبق برآوردها، تولید زعفران تا قبل از جهش قیمت، درآمدی به طور متوسط معادل 50 هزار تومان برای هر خانوار ایجاد می کرده است.⁴ اگر این مبلغ را در تعداد خانوارهای تولیدکننده زعفران (80000 تا 100000 خانوار) ضرب کنیم، به اعداد 4 تا 5 میلیارد تومان می رسیم که کل مبلغی است که نصیب تولید کنندگان می شود. آیا ارقام مزبور با رقم حدود 430 میلیارد تومانی که برآورد ارزش ناخالص زعفران تولیدی خراسان است، قابل مقایسه است؟

در حالی که سودهای دهها میلیاردی نصیب باند های مافیایی می شود، اکثریت کشاورزان شریف و زحمتکش که تولید کننده این ثروت هستند، در شرایط سخت و دشوار زندگی می گذرانند. از جمله شهرستان قاین که نام آن با زعفران پیوند خورده و شهرتی جهانی دارد، منطقه محرومی است و متأسفانه بسیاری از مردم ساکن در آن منطقه، تحت پوشش کمیته امداد قرار دارند و بدون دریافت کمک های نقدی و غیرنقدی این نهاد، قادر به ادامه زندگی نیستند. از 111062 نفر جمعیت بخش های (4 بخش) شهرستان قاین، 10751 نفر (یعنی در حدود 10/4 درصد جمعیت) تحت پوشش کمیته امداد قرار دارند. البته درصد جمعیت تحت پوشش کمیته امداد در سه بخش از چهاربخش و سه شهر از چهار شهر تابعه شهرستان قاین، از میانگین یاد شده بیشتر و در بخش "زهان" و "شهرآرین"، 14% جمعیت تحت پوشش کمیته امداد قرار دارند.²³

منابع:

- 1- سایت سازمان جهاد کشاورزی استان خراسان رضوی www.koaj.ir "آمار سطح زیرکشت، تولید و عملکرد محصولات باغی استان خراسان طی سال های 62-85"
- 2- خبرگزاری کشاورزی ایران www.iana.ir "تولید 120 تن زعفران خشک در خراسان رضوی" - 1388/9/21
- 3- روزنامه جمهوری اسلامی: "زعفران چینی در مشهد (مصاحبه با یک خیره زعفران)" - 1386/7/23
- 4- نشریه دانش پژوهان: "بررسی مشکلات تولید و صادرات زعفران و راهکارها" - شماره 9 (پاییز و زمستان 1385)
- 5- سایت www.khorashad.com: "زعفران گرانتقیمت ترین ادویه جهان"
- 6- روزنامه آفرینش: "طی 10 سال گذشته صادرات زعفران ایران 15 برابر شده است" - شماره 3118 (1387/6/3)
- 7- سایت وزارت جهادکشاورزی www.maj.ir بخش اطلاعات آماری - بانک های اطلاعاتی - بانک باغبانی
- 8- روزنامه اعتماد: "عملکرد معکوس تولید زعفران در ایران" - شماره 1643 (1387/1/18)
- 9- سایت www.sabziran.ir: "تولید زعفران منبع مناسبی جهت ایجاد کار در روستاها است" - 1387/9/7
- 10- سایت www.torbatkhabar.blogfa.com: شرایط بحرانی 1000 هکتار از مزارع زعفران گناباد و اختصاص نیافتن اعتبارات عمرانی" - 1388/7/21
- 11- سایت www.farsnews.net/newstext. گروه استان ها- حوزه خراسان جنوبی - 1388/9/2
- 12- سایت هم میهن www.hammihan.com/news - 1388/2/16
- 13- سایت www.ravy.ir - 1387/7/27 - به نقل از روزنامه قدس
- 14- سایت www.iranianuk.com/article: شرکت عسگر اولادی و 3/5 میلیارد دلار ارزش صادراتش."
- 15- حیدری، احمد و یزدان پناه، امیرحسین. "رابطه شورای ملی زعفران و تخریب بازار." روزنامه خراسان (ویژه نامه کیمیای خراسان) . شماره 17437 (ویژه نامه شماره 1473) - 1388/9/22
- 16- سایت باشگاه خبرنگاران جوان www.yic.ir گروه استان - 1388/8/8
- 17- اصغر بنده نواز. "نیاز زعفران به بورس کالای استاندارد". روزنامه سرمایه. شماره 824 (1387/6/14)
- 18- روزنامه ایران: "بازار خرید زعفران همچنان نابه سامان است." شماره 3433 (1385/1/16) ص 20
- 19- روزنامه ابتکار: "زعفران ایرانی، غایب بزرگ بازارهای جهانی" سال پنجم . شماره 1317 (1387/7/25)
- 20- سایت www.topiranian.com/moshkelat: "دلایل گمنامی زعفران ایرانی در بازارهای جهانی با سهم 96 درصدی تولید". 1387/8/11
- 21- سایت گمرک جمهوری اسلامی www.irica.gov.ir/news - 1388/2/21
- 22- سایت www.gonabadnews.com/news/2009/01: "گزارشی از رشد کاذب قیمت زعفران" به نقل از ایران اکونومیست.
- 23- سایت کمیته امداد خراسان جنوبی (www.emdad-kj.ir). (بخش قاین).